

УДК 344

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.9>**Володимир ЗАРОСИЛО**

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права імені Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID: 0000-0001-6935-5449

Анатолій ПОДОЛЯКА

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії держави і права та конституційного права ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
ORCID 0000-0003-2447-1731

Volodymyr ZAROSYLO

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law-Enforcement and Anti-Corruption Activities of the Educational-Scientific Institute of Law named after Volodymyr the Great, PJSC "Higher education institution "Interregional Academy of Personnel Management", 2 Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID: 0000-0001-6935-5449

Anatolii PODOLIKA

Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Theory of State and Law and Constitutional Law, PJSC "Higher education institution "Interregional Academy of Personnel Management", 2 Frometivska St, Kyiv, Ukraine, 03039
ORCID 0000-0003-2447-1731

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ****SEPARATE ISSUES OF THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF MILITARY JUSTICE IN UKRAINE**

На сьогодні в Україні йде війна, гинуть солдати, гинуть також і цивільні особи. Під час військових дій діяльність військовослужбовців визначена статутами та наказами командування. Крім того військовослужбовці діють на певній території і їх діяльність спрямована на протидію агресору.

З одного боку військовослужбовці повинні використовувати всі сили і засоби з метою знищення ворога, але з іншого боку окремі дії військовослужбовців можуть не відповідати встановленим нормам та міжнародним документам у сфері військової служби.

Військовослужбовці в Україні під час несення служби можуть допускати як дисциплінарні так і кримінальні правопорушення. Щодо дисциплінарних порушень то в Збройних сил України створено відповідну службу, яка носить назву Військова служба правопорядку. Проте якщо розглянути ситуацію більш прискільки, то ми побачимо цілий ряд недоліків, які не дають можливості по перше активно впливати на стан дисципліни серед особового складу, по – друге функції військової служби правопорядку децю обмежені, по – третє в Україні в більшості випадків відсутня військова юстиція, яка б чітко вирішувала питання про кримінальні правопорушення, які допускають військовослужбовці.

Стосовно військової юстиції, яка після 2012 року припинила своє існування, вже не раз ставилося питання про її відродження, але це питання так і не вирішене.

Причини щодо відновлення військової юстиції не зрозумілі, і питання про її відновлення має бути вирішене, адже в Україні йде найбільш кровопролитна війна за останні 9 років.

Переваги військової юстиції та застосування військових судів очевидні, можна навести ряд прикладів держав, які також втягнуті у конфлікти і відповідно мають проблеми як з дисципліною так і дисциплінарними та кримінальними правопорушення серед військовослужбовців.

З іншого боку на сьогодні система судів в Україні, які розглядають питання кримінальної відповідальності військовослужбовців певною мірою не відповідає тим вимогам, які ставляться перед нею. Судді при всій повазі до їх діяльності повинні розглядати справи, які стосуються діяльності військових, проте самі судді в переважній більшості є цивільними особами.

Військова юстиція певною мірою стала б закінченою системою військового правосуддя, куди мають ввійти військовослужбовці Військової служби правопорядку, Державного бюро розслідувань та військові суди.

Крім того військові суди певною мірою могли б сформувати певні прецеденти, розгляду справ про кримінальні правопорушення військовослужбовців, які б можна було застосовувати в кримінальному процесі. Адже розгляд справ цивільними суддями, а також розслідування кримінальних проступків та злочинів, яке проводить Державне бюро розслідувань також певною мірою може бути зроблено неякісно.

Звичайно, питання про реформування судової системи є досить складним, тим більше під час збройної агресії Російської Федерації, але воно є необхідним і певною мірою сприяло б удосконаленню діяльності Збройних сил України в цілому.

Метою статті є висвітлення проблем які стосуються військової юстиції в Україні та порівняння судових систем окремих країн, які мають досить розвинену систему військової юстиції і розроблення пропозицій щодо її запровадження в Україні

Ключові слова: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Військова юстиція, Військова поліція, Військові суди, сектор безпеки і оборони України, національна безпека України, дисципліна та правопорядок у військових частинах, покарання військовослужбовців.

Today, there is a war in Ukraine, soldiers are dying, and civilians are also dying. During military operations, the activities of military personnel are determined by statutes and command orders. In addition, military personnel operate in a certain territory and their activities are aimed at countering the aggressor.

On the one hand, military personnel must use all forces and means to destroy the enemy, but on the other hand, individual actions of military personnel may not comply with established norms and international documents in the field of military service.

Military servicemen in Ukraine may commit both disciplinary and criminal offenses during their service. As for disciplinary violations, the Armed Forces of Ukraine have created a corresponding service, which is called the Military Service of Law and Order. However, if we examine the situation more carefully, we will see a number of shortcomings that do not allow us to actively influence the state of discipline among the personnel, secondly, the functions of the military law enforcement service are somewhat limited, thirdly, military justice is absent in most cases in Ukraine, which would clearly resolve the issue of criminal offenses committed by military personnel.

Regarding military justice, which ceased to exist after 2012, the question of its revival has been raised more than once, but this issue has not been resolved.

The reasons for the restoration of military justice are not clear, and the question of its restoration must be resolved, because the bloodiest war in the last 9 years is going on in Ukraine.

The advantages of military justice and the use of military courts are obvious, we can cite a number of examples of states that are also involved in conflicts and, accordingly, have problems with both discipline and disciplinary and criminal offenses among military personnel.

On the other hand, today the system of courts in Ukraine, which consider the issue of criminal responsibility of military personnel, to some extent does not meet the requirements that are put before it. Judges, with all due respect to their work, must hear cases related to military activities, but the judges themselves are overwhelmingly civilians.

Military justice to a certain extent would become a complete system of military court proceedings, which should include military personnel of the Military Law and Order Service, the State Bureau of Investigation and military courts.

In addition, military courts to a certain extent could form certain precedents for consideration of cases of criminal offenses by servicemen, which could be used in criminal proceedings. After all, the consideration of cases by civil judges, as well as the investigation of criminal misdemeanors and crimes conducted by the State Bureau of Investigation can also to some extent be done poorly.

Of course, the question of reforming the judicial system is quite difficult, especially during the armed aggression of the Russian Federation, but it is necessary and to some extent it would contribute to the improvement of the activities of the Armed Forces of Ukraine as a whole.

The purpose of the article is to highlight the problems related to military justice in Ukraine and to compare the judicial systems of some countries that have a fairly developed system of military justice and to develop proposals for its introduction in Ukraine

Key words: Ministry of Defense of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, Military justice, Military police, Military courts, security and defense sector of Ukraine, national security of Ukraine, discipline and law and order in military units, punishment of military personnel.

На сьогодні практично військова юстиція в Україні передана до цивільних судів. В науковій літературі питання військової юстиції неодноразово розглядалося практично одразу після Революції Гідності [1, 2, 3]. При цьому науковці підходили до вирішення проблем військової юстиції з різних сторін. Одні пропонували створити військову поліцію і надати їй більш широкі повноваження. Інші пропонували створити саме військову юстицію, яка б включала поліцейські органи, органи військової прокуратури, а також військові суди.

Останні пропозиції вже більш конкретно висловлювалися дослідниками після Революції Гідності та становлення Збройних сил України [4].

У Верховній раді України навіть було запропоновано декілька варіантів законів про введення військових судів, та інших органів військової юстиції, зокрема, військової прокуратури, проте вони не були прийняті [5].

У жовтні 2019 року Міністерством оборони України разом з Академією правових наук та рядом інших зацікавлених організацій було

проведено всеукраїнську конференцію, яка була присвячена проблемам військової юстиції [6]. Проте відповідного закону не було розроблено і прийнято.

Якщо проаналізувати в цілому існування системи військової юстиції в Україні то після отримання незалежності у 1992 році було узаконено існування військових прокуратур, які мали повноваження і досвід роботи у військах з метою підтримання відповідного правопорядку [7].

Проте у 2012 році у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України [8] військові прокуратури було розформовано.

Можна по різному ставитися до нового Кримінального процесуального кодексу України. Він досить демократичний, відповідає вимогам Європейського Союзу та т. ін.

Проте можуть бути окремі питання хто активно працював над прийняттям нового кодексу. Одним з ідеологів його прийняття бав відомий А. Портнов, який після нападу на Україну у 2022 році втік з України у Москву.

Не можна говорити про прямі зв'язки прийняття нового кодексу та питаннями скасування військових прокуратур та військової юстиції в цілому, але не слід забувати, що Збройні сили України в період коли Президентом України був В. Янукович було найбільш розвалено, і частиною зазначено розвалу стало також скасування військових прокуратур, та військової юстиції в цілому.

Звичайно, це припущення, проте такі дії могли бути підготовкою до розвалу української армії ще в ті часи.

Після Революції Гідності та початку війни з Російською Федерацією як вже зазначалося були досить конкретні дії щодо створення системи військової юстиції.

На початку 2015 року кабінетом міністрів України був підготовлений проект Закону України «Про військову поліцію» [9]. Зазначений проект передбачав, що у Збройних силах України повинно було бути створено відповідне військове правоохоронне формування.

Основні напрями діяльності військової поліції передбачали таку діяльність:

- забезпечення правопорядку серед військовослужбовців в цілому;
- виявлення, припинення та запобігання кримінальних, а також адміністративних та дисциплінарних правопорушень які вчиняються військовослужбовцями;
- здійснення заходів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних засобів;
- дійснення заходів щодо забезпечення охорони військового майна;

- здійснення заходів щодо протидії диверсіям та терористичним актам стосовно військовослужбовців;

- захист прав і свобод військовослужбовців, а також цивільних осіб, які знаходяться на військових об'єктах [9]

Основним питанням, яке було визначено в даному законопроекті було те, що пропонувалося надати органам військової поліції всі функції поліції. Тобто працівники військової поліції після прийняття закону мали б право:

- проводити досудове розслідування стосовно злочинів та кримінальних проступків, які були вчинені військовослужбовцями, або мали стосунок до проходження військової служби;

- проводити оперативно-розшукову діяльність з метою виявлення та припинення злочинів і кримінальних правопорушень, а також з метою попередження таких правопорушень;

- затримувати військовослужбовців, щодо яких є підстави вважати, що вони вчинили правопорушення;

- виявляти причини та умови вчинення злочинів та кримінальних правопорушень, а також обставин їх вчинення і пропонувати застосування відповідних заходів щодо їх усунення;

- виконувати рішення командування стосовно утримання осіб на гауптвахтах, а також у спеціальних палатах та т. ін.

- забезпечувати виконання кримінальних покарань стосовно осіб, які засуджені до тримання і дисциплінарних батальйонах;

- проводити відповідні службові розслідування;

- здійснювати відповідні заходи стосовно збереження військового майна та майна військовослужбовців;

- проводити розшук військовослужбовців, які самовільно залишили військові частини, а також вогнепальної зброї, яка викрадена.

У проекті передбачалось, що військова поліція підпорядковується Міністру оборони і виконує його вказівки. Разом з тим не вносилися пропозиції стосовно створення військової прокуратури та системи військових судів. Таким чином все рівно залишалися проблеми стосовно керівництва та контролю за діяльністю військової поліції, які цивільні суди та прокуратура здійснювати не могли у повному обсязі.

У проекті, який було запропоновано у 2015 році, який був прийнятий Верховною Радою України за декілька днів до повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну також було виділено завдання та основні напрями діяльності військової поліції. До основних завдань військової поліції було запропоновано віднести такі напрями:

– здійснення правоохоронної діяльності яка спрямована на виявлення, попередження, припинення, а також розкриття та розслідування злочинів і кримінальних проступків, які в подальшому мають бути віднесені до її компетенції шляхом внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України

– проведення оперативно-розшукової діяльності у справах про кримінальні проступки та злочини, які вчиняють військовослужбовці;

– проведення спеціальних превентивних заходів у Збройних силах України;

– проведення заходів у сфері забезпечення правопорядку та дисципліни у системі Збройних сил України;

– проведення заходів з метою попередження та виявлення адміністративних правопорушень, які допускають військовослужбовці Збройних сил України, а також притягнення тих військовослужбовців, які вчинили такі правопорушення до відповідальності;

– проведення заходів з метою виконання накладених адміністративних стягнень та виконання рішень судів стосовно кримінальних покарань; – здійснення контролю аналіз виконанням відповідних нормативних актів, які стосуються безпеки дорожнього руху та управління транспортними засобами військовослужбовцями.

Здійснення інших завдань які стосуються питань національної безпеки у воєнній сфері в мирний час та у період військового стану.

У проекті також передбачено структуру військової поліції до якої мали входити два департаменти – Департамент розслідувань та спеціальної превенції, а також Департамент військової поліції.

Ідея досить непогана, адже департамент розслідування мав проводити заходи:

– у сферах що стосуються виявлення, припинення, а також розслідування та розкриття правопорушень та кримінальних злочинів, які вчиняються військовослужбовцями;

– з метою розкриття та розслідування зазначених злочинів та правопорушень він мав би право проводити оперативно-розшукову діяльність;

– здійснення заходів, які включають спеціальну превенцію, проте що включають наступні заходи у проекті не визначено;

– здійснювати представництво в судах як третьої особи та надавати допомогу працівникам прокуратури у випадках представництва прокуратурою представництва інтересів держави в судах у справах, які стосуються інтересів держави у сфері національної безпеки та оборони;

Департамент військової поліції мав проводити наступні заходи:

– дізнання у справах про правопорушення, які вчинені військовослужбовцями;

– заходи з виявлення адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями та накладати адміністративні стягнення;

– проводити оперативно-розшукову діяльність в необхідних випадках;

– здійснення заходів щодо виконання доручень слідчих, суду та слідчих суддів;

– здійснення виконання кримінальних покарань та адміністративних стягнень;

– здійснення заходів з організації діяльності військових комендатур та т. ін.

Слід зазначити, що в проекті Закону України передбачено, що військова поліція підпорядковується Кабінету Міністрів України та Міністерству оборони України.

Проте зазначений закон до сьогодні не прийнятий і мабуть не буде прийнятий, оскільки він не передбачає кардинальних змін у сфері військової юстиції.

На нашу думку, з метою створення ефективної системи військової юстиції необхідно здійснити наступні заходи:

– запропонувати і внести до Верховної Ради України проект стосовно змін до Кримінального процесуального кодексу України, де передбачити створення системи військової юстиції, тобто військової прокуратури, військових судів та військової поліції;

– чітко розділити функції військової поліції та військової прокуратури за прикладом цивільної прокуратури та поліції, військова поліція здійснює заходи по проведенню превентивних заходів щодо вчинення кримінальних правопорушень та злочинів військовослужбовцями, а також проводить розслідування. Військова прокуратура виступає в судах з обвинувачуваними пропозиціями, а також допомагає у розслідування вчинених злочинів і правопорушень та здійснює контроль за діяльністю військової поліції і наглядає за законністю проведення оперативно-розшукової діяльності;

– у військових судах необхідно ввести посади слідчих суддів, адже вони також мають здійснювати контроль за діяльністю військової поліції.

– щодо підпорядкування зазначених органів то можна запропонувати підпорядкування військових судів Міністерству юстиції України, як частини всієї судової системи;

– прокуратура може бути підпорядкована Генеральному прокурору, для цього необхідно ввести посаду заступника Генерального прокурора у сфері військової юстиції.

– військова поліції має підпорядковуватися Міністру оборони України як один з підрозділів спрямованих на підтримання правопорядку та дисципліни в Збройних силах України.

Література:

1. Лощикін О. М., Шевченко А. Є. Роль військових судів в реформуванні судової системи сучасної України. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 5–11.
2. Пахомов В. В., Каріх І. В., Дегтяр Р. О. Військова поліція. *Правові горизонти*. 2017. № 5. С. 120–124.
3. Котляренко О. Перспективи формування військової поліції як складової системи військової юстиції в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 1. С. 56–64.
4. Вдовитченко В. Система військової юстиції як частина військової організації України. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 2(60).
5. Полянський А. Військова юстиція в Україні: проблемні питання *Юридичний вісник*. 2019. 3.
6. Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції / упорядники : Пилипчук В. Г., Коваль В. П., Богуцький П. П., Беланюк М. В., Дорогих С. О., Доронін І. М., Радзівська О. Г. К. : Видавничий дім «ArtEк». 2019. 358 с.
7. Про прокуратуру Закон України від 05.11.1991 року N 1789-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/print1390832413113899>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 768 с.
9. Проект закону про військову поліцію Верховна Рада України законотворчість. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648

References:

1. Loschikhin O. M., Shevchenko A. E. The role of military courts in reforming the judicial system of modern Ukraine / O. M. Loschikhin, A. E. Shevchenko. *Pravo.ua*. 2015. No. 3. P. 5–11.
2. V. V. Pakhomov, I. V. Karikh, R. O. Degtyar Military police / V. V. Pakhomov, I. V. Karikh, R. O. Degtyar. *Legal horizons*. 2017. No. 5. P. 120–124.
3. O. Kotlyarenko. Prospects for the formation of the military police as a component of the military justice system in Ukraine / O. Kotlyarenko. *Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2016. No. 1. P. 56–64.
4. Vdovitchenko V. The system of military justice as part of the military organization of Ukraine. *Bulletin of the National Academy of Prosecutor's Office*. 2019. No. 2(60).
5. Polyanskyi A. Military justice in Ukraine: problematic issues. *Legal Bulletin*. 2019. 3.
6. The system of military justice in ensuring the national security of Ukraine: collection of materials of the international scientific and practical conference / Compilers: Pylypchuk V. G., Koval V. P., Bogutskyi P. P., Belanyuk M. V., Dorogykh S. O., Doronin I. M., Radzievska O. H. K. : "ArtEк" publishing house. 2019. 358 p.
7. On the Prosecutor's Office Law of Ukraine dated November 5, 1991 N 1789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/print1390832413113899>
8. Criminal Procedural Code of Ukraine Scientific and practical commentary : in 2 volumes, T. 1 / O. M. Bandurka, E. M. Blazhivskyi, E. P. Bourdol et al. In general ed. V. Ya. Tatsia, V. P. Pshonki, A. V. Portnova. Kh. : Pravo, 2012. 768 p.
9. Draft Law on Military Police Verkhovna Rada of Ukraine Legislation / URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648